

ПРАВО ДА СЕ СЕЋАШ СВОЈЕ ЗЕМЉЕ

Весна Станишић (рођена Илкић, Панчево, 1961) реализовала је преко педесет представа за децу и одрасле у Југославији, Србији и Шведској, на српском, шведском и енглеском језику; ауторка је неколико драма, међу којима је и драма на шведском *Имиџација живоџа* (*Lotsasliv*), изведена 1998. године на Стеријином позорју. Иницијаторка је и реализаторка дугогодишње сарадње београдског Народног позоришта и Краљевског драмског позоришта „Драматен” из Стокхолма, као и сарадње шведских и српских позоришта за децу и младе. Ауторка је триптиха *Три круне* – обраде историјских драма Августа Стриндберга, као и драматург све три представе, којима је „Драматен” 2008. године обележио стогодишњицу постојања; сценариста је три документарна филма (РТЦ/CinePro); филм *Код Хийерборејаца* био је представник Југославије на *Prix Italia* 1997. године. Годинама је била један од уметничких директора шведског дечјег позоришта „Пигметеатер”. Члан је борда

шведског Аситежа – светске организације позоришта за децу и младе. Бави се и преводилашtvом. Добитница је неколико награда и признања у Србији и Шведској.

Радмила Гикић Петровић: *Укњижи Укус сунца њисали сће о њореклу своје њородице, о шоме како Вам је мама рођена у Сливову, на Косову, ше је збои шџџа добила име Косовка. Дега Срба је био Београђанин, а бака Доминка је била из Ковина; њџџом су службовали на Космеџу, недалеко од Грачанице, ѓе их је загесио раџ. Оџџац је оџишао у Америку 1982. и враџио се – с иџџа два кофера с којима је и оџишао. Како је њроџицало Ваше деџињсџво?*

Весна Станишић: Шездесете су биле године кад је у Југославији почињало да се живи добро. Последице Другог светског рата биле су све мање видљиве и мање болне, земља се отварала ка свету, поготово ка западним земљама, људи су живели у миру и с вером да је будућност обећавајућа. Верујем да је све то утицало да растем без брига и да се, као и свако дете које живи у хармоничним условима, радујем ономе што је свакодневица носила: игри с другарима из дворишта или из школе, летовањима, музици, књигама. Имала сам, како је то тад био обичај, другарице из Македоније и Хрватске с којима сам размењивала писма, тренирала кошарку, писала песме, кубурила с килограмима, свирала гитару. Најозбиљније бриге у време тинејџерства биле су везане за то да ли ћемо победити на следећој утакмици

или не, хоће ли ми тајна симпатија одговорити истом мером, куда и у чему за дочек Нове године. Била сам срећна што нисам рођена у време рата и љубоморна на све који су били рођени крај Јадранског мора.

Дакле, детињство без неке велике драме, исувише банално да би било литерарно штиво, можда пре нека слаткаста разгледница градског парка и разигране, безбрижне деце.

Но, није ли то циљ сваког друштва, развијеног колико и неразвијеног?

Р. Г. П.: *Сређином осамдесетих година били сће водишеља слободоумној ноћној програми Радио Панчева. Радили сће и с Јованом Ђириловим, али се радо и с њиховиме присећаше и Михиза, Муција Драшкића, Радмиловића, Мире Бањац итд. У том бурном времену написали сће „апел за мир”. Шта је пресудно утицало на слушаност, и о чему је било речи у том „апелу за мир”?*

В. С.: Сама идеја да ноћни разговори могу да конкуришу популарним београдским музичким програмима била је смела и без много шансе да успе. Но, Ноћни програм Радио Панчева је имао велику слушаност првенствено захваљујући уредници Офелији Бацковић, која је изузетно мудро одабирала теме програма, а затим и занимљивим и квалитетним гостима који су били спремни да више ноћних сати остану с нама и са слушаоцима. И, наравно, захваљујући нама, који смо се за ноћне програме припремали озбиљно и темељно, свако из своје области. Кад се крајем осамдесетих политичка ситуација заоштравала, још оштрији су били наши разговори, у директном преносу. Нисмо се бојали да постављамо деликатна питања, нити смо из страха од евентуалних последи-

ца цензурисали госте. У то време, а поготово тог одсудног марта 1991. године, кад су скоро сви медији били режимски, Радио Панчево је било ретко место с ког се могла чути нека друга, немонтирана, истина.

„Апел за мир” сам написала крајем јуна 1991. године, неколико дана након отцепљења Словеније (а затим и Хрватске), као један од начина борбе да до рата не дође, да се чује здрава реч, да се дозвемо памети и не отварамо Пандорину кутију. Тад још нисам ни слутила да ће тај „Апел за мир” бити и последњи, очајнички покушај да се заустави рат. Апел је у року од само неколико сати потписао више хиљада грађана Панчева, однели смо га градоначелнику, затим Милошевићу у Председништво, Кадијевићу у Генералштаб... И, као што знамо, није вредело. Рат је, од стране шачице људи – што из земље што споља – био исплаћиван много година пре него што смо сви ми устали у одбрану мира. Можда ми је од свега најтеже пало управо са знање да смо били изманипулисани, да су наши спонтани, искрени протести широм земље били део њиховог давно скројеног сценарија. Југославија је морала да нестане, и морала је да нестане у крви. Нашој крви.

Р. Г. П.: *Волели сће да живите у Југославији. „Најоко, уз страх од совјетске окупације, уз шуку због Титове смрти, били смо њоноснији што се чинио свет – највиши или високи представници њихово сће шридесет земаља – окупило на његовој сахрани. До смрти краљице Елизабете ово је била највећа сахрана у модерној историји човечанства.” Тада се мојло слободно њиховати. Да ли је то било у време кад сће написали Факултети драмских уметности и припремали се да њиховате драматурги?*

В. С.: Да, Тито је умро истог тог маја кад је требало да имамо матурску прославу. Нисмо је имали. Држава је била у месецу жалости, а ми смо били тужни што су нам матурске хаљине остале да висе на офингерима. Истина, покушали смо да направимо неку „тиху” журку у „Кули”, чувеној панчевачкој пицерији, али смо певали довољно гласно да привучемо полицију, која нас је пре поноћи растерала кућама. Истог јуна сам полагала пријемни на драматургији, а тог лета сам, с оцем, први пут била у Лондону. Ето, тако је увертира у моје студије драматургије, на неки начин, и почела са Шекспиром.

Иначе, драматургија и ја смо се сродиле тек кад сам престала да је студирам. Дотад је то била наука коју је требало учити, изучити, научити, затим завоleti (или не) и постати јој лојалан. Имала сам велику срећу да су моји професори истовремено били једни од највећих југословенских мајстора позоришта и филма. Били су несегични и брижни, педагошки и креативни ментори.

Р. Г. П.: *У једном интервјуу сће говорили о Југославији са, условно речено, носталгијом: „Југославија не постоји, али постоје вредности које су биле леишимне у њено време. То је било време кад смо шренирали људскојност, што су биле године вере у разумну реч и у владавину доброг укуса. Веровало се да је сјајус без љокрића раван неморалу, који ниједна умишљеност није могла да оправда. Неморалом су се називале људско груе ствари нећо данас. Зашто бисмо одустали од тога?”*

В. С.: Владавина доброг укуса насупрот простаклуку, пристојност насупрот вулгарности и кича, знање и образовање насупрот незнања и неписмености,

поштовање различитости насупрот шовинизма и национализма, закон насупрот безакоња, поштење насупрот криминала... Листа може бити на десет густо куцаних страница. Не мислим да те вредности имају етничку или географску одредницу. Зато не верујем да је реч о носталгији. Једноставно су то јединице мере које би требало да се подразумевају у свим временима и просторима.

Р. Г. П.: *Слободан Селенић је огнео Вашу радио-граму Плодови из дединог врта у Радио Београд, а шекспир је чистио Љуба Тадић. Нажалост, нисам била у прилици да је интервјуем, где би било интервјуа да нам каже о сарадњи са Селенићем и о самој радио-грами.*

В. С.: На трећој години студија смо из предмета драматургија, између осталог, имали задатак да напишемо радио-драму. На тој години нам је главни професор из драматургије био чувени Влада Стаменковић, али су сви остали професори с катедре, па тако и Селенић који нас је водио на четвртој години, седели у испитној комисији. Радио-драму *Плодови из дединог врта* сам писала под директним утицајем Јонеска и уопште комплетне драме апсурда. На моје – не мало – изненађење, професор Селенић је, након испита, предложио да драму однесе у редакцију драмског програма Радио Београда и она се снимила у зиму исте године. Љуба Тадић је био један од, ја мислим, петоро глумаца који су у њој играли. Као што сам у књизи написала: „Да Љуба Тадић изговара нешто што сам ја писала, било је равно спуштању на Месец: мали корак за Љубу, огроман за мене.” Имала сам само двадесет три године и себе сам још увек доживљавала као ђака који даје све од себе да добро уради домаћи задатак. Тек касније, прво

доласком у Атеље 212, а онда у раду на многим другим представама током година које су долазиле, на драматургију сам гледала као на своју професију и свој животни пут, а не као на предмет из ког треба да добијем добру оцену. Селенић ће још неколико пута директно утицати на неке моје одлуке, почевши од предлога и подршке да своју прву представу радим са Дејаном Мијачем, у Атељеу 212.

Р. Г. П.: *Сјремао се раић између југословенских народа, први раић на шлу Европе још од 1945. У Србији је почињала мобилизација. Одмицао је јун 1991. године, а Ви сје били у шрећем месецу шругноће с ћерком Аном. Син Сјефан је имао шри и по године. Да ли се мојло наслушати „зло време“?*

В. С.: Не верујем да је било који човек, а поготову млад човек, способан да наслути такво зло. Из овог угла и с овим искуством, наравно да бих могла да кажем да је било назнака, али ниједна нормална људска душа, ниједан здрав мозак, није способан да рационализује зло и да га легитимизује пре него што оно уопште настане. Оно што се видело и због чега смо ми били напети, али и позитивни, биле су промене, како унутар југословенског једнопартијског система, тако и глобално. Веровали смо, наивно и чедно, да ће прогресивне идеје однети битку над деструктивним поривима, не оружјем, већ снагом здравог разума. Не видим да је та врста моралне и идеолошке чистоте за било какву осуду, напротив.

Проблем настаје када ратнохушкаши, властољупци, добровољни даваоци туђе крви своје циљеве остварују управо манипулишући том чистотом, добронамерном енергијом. Друштва која прво

васпитају своју децу да буду праведна, паметна и истинољубива, а онда исту ту младеж злоупотребе као глинене голубове и издају их, друштва су у којима је старост будућност. Несхватљиво је колико се и данас, упркос примерима из недавне прошлости, здрав разум и чисто срце релативизују и осуђују на прогон.

Р. Г. П.: *Јуна 1990. године, на првим ојозиционим демонстрацијама против једноумља, било је пендречења које су осетиле многе улегне личности, верујући у снају слободне мисли. Пендреком на писце: Виду Оићеновић, Борислава Пекића, итд. Већ 25. јуна 1991. Словенија је прогласила независност, а у „Панчевоје, тих недеља, сјило јеи ковчеја“. Пошом је и Хрватска постала независна. Ваш муж Зоран је мобилисан. Како сје погнели шо комадање Југославије?*

В. С.: Сећам се добро, била сам већ велика, око шест-седам година, кад ми је другарица, као највећу тајну на свету, државим гласом прошапутала најстрашнију ствар коју сам могла да чујем: Деда Мраз не постоји! Тврдила сам, кроз сузе, да грешим, да није у праву, да је то немогуће. Отрчала сам кући уплакана, очекујући од родитеља подршку, али је нисам добила, колико год да су они желели да ме заштите од болова које носи одрастање. Једноставно, морала сам да прихватим истину. Тог дана се раскомадао бајковити свет мог детињства, а ја сам мало ојачала.

Двадесетак година касније ће нестак Југославије на сличан начин бити болан и несхватљив. У очима оних који су двадесетак година пре мог рођења доживели рат сам, тражила сам подршку, попут тог седмогодишњег детета, али је она поново изостала. Нестак света у ком је постојао Деда Мраз

наравно да ни изблиза није толико погубан и суров као нестанак света у ком је постојала Југославија. Југославије више нема, и вероватно је никад више неће ни бити, али ја и даље, оснажена, негујем оне вредности с којима сам одрасла у време Југославије, па и у време вере у тамо неког Деда Мраза.

Р. Г. П.: *Чишћава Ваша књија огише уверењем да срећа љраћи храбре, ља све љрејреке, у бежанији од Панчева до Шведске, бивају, неким чудом, срећно љребрође-не. Ваша одисеја била је сљрахойшна – од Беча, Минхена, Хамбурја, све до Шведске, али Вас ни љада нису ољављали на миру... Каљкад избејличке камљове називаље логорима. Чесљо су се око камља шељшали неонацисљи или скинхедси, а имали сље невоља и с албанском емиљрацијом. Шља Вам је у сећању ољало нај-уљечайљивије у љој љројодишњој избејличкој љолљољи?*

В. С.: Избегавам да избејличке кампове називам логорима. У књизи описујем и зашто. Лакше је, некако, бити кампер него логораш.

Сећам се многих догађаја о којима нисам писала у књизи. Не зато што их се нерado сећам, или што нису довољно занимљиви као литерарно штиво, већ стога што су у својој несрећи толико велики да заслужују једну целу књигу.

Оно чега се са страхотом највише сећам јесте управо страх. Вишегодишње, а свакодневно, стање страха. Са страхом сам се будила и са страхом легала. Страх за децу, мужа, себе, страх од рата који се разбуктавао, страх за ближње који су остали, страх од националистичке мржње, од расизма, нацизма, злонамерности, освете оних којима су припадници мог народа, тамо доле, нанели

неко велико зло. Страх од болести, од зубобоље, од повреда... Страх од депортације, страх од тога да ћу бити заборављена пре него што сам ишта оставила за памћење.

Страх је било константно стање које је трајало током свих тих избејличких година. Па је тако и егзил хронична болест, којој нема лека.

Р. Г. П.: *Деда Вам је дао добар саветљ: „Никада немој имати сљрахойољљовања љрема ауљориљељима.” Дали је љо на неки начин био и Ваш одбрамбени механизам, али и љуљ ка љробијању и уљеху?*

В. С.: Ауторитет не мора нужно да буде у људском облику. Некад су то начела, предрасуде, неписана правила којих се држимо из страха од последица. Ауторитативни политички системи и ауторитативне религије, ауторитативни родитељи или шефови на послу, па све до комљија или продаваца у трафикама... нико није дужан да их беспоговорно поштује, само зато што они својим ауторитативним наступима или принципима уцењују и захтевају апсолутну покорност. Дедин савет нисам доживљавала као део одбрамбеног механизма већ, напротив, као изазов да ништа и никога не узимам здраво за готово. Такав однос према свету ми је засигурно до-нео много добрих пријатеља, помогао ми је да људе и свет око себе боље разумем (па тако и суштину сцене и сценског из-раза), али ми је, неретко, успоравао, како Ви кажете, пут ка успеху. Ако се под успехом подразумева каријера, онда ми дедин савет дефинитивно није олакшао тај пут, јер и овде, као и свуда на свету, постоје људи на позицијама којима прија повлађивање, па се таквим људима окрђују.

Р. Г. П.: Занимљива је прича о Жарку Лаушевићу, о некој врсти предсказања. Било би интересантно за читаоце да се присећите тих дана. И да ли их и сад, иокашkad, имате?

В. С.: Да, занимљиви су ти моји предсказивачки снови, којих сам постала свесна с неких тринаест година. Разуме се да се о таквим стварима нерадо прича, јер народ на такве способности гледа с подозрењем и ниподаштавањем, зато Вам хвала што сте се дотакли тог мотива из мог романа. Вероватно бих и сама била скептична, да ми се није, исувише много пута да бих игнорисала, дешавало да сањам снове који се обистинују. У питању су изузетно реалистични снови, драстични, па и погубни по особу коју сањам. Најчешће су то у питању особе блиске мени. Жарка Лаушевића, с којим нисам била посебно блиска (површно другарство у време студија), сањала сам две недеље пре него што ћу, као избеглица и граду који се зове Ескилстуна, купити новине из Србије и тамо прочитати о трагедији која се десила и чији је он био виновник.

И као што није лако живети с тим проклетством, још је теже живети с осећањем немоћи да се тој одсањаној особи некако помогне. Жарку сам петнаестак година касније испричала о том сну, желећи ваљда да му кажем, да га утешим, да је било оних који су, иако сами унесрећени, на један чудан (или чудесан) начин осетили и с њим делили његову трагедију. Мени је, искрено, пао терет с рамена кад сам му коначно све то испричала, а како је њему било, не знам. Његова трагедија била је сувише велика и сумњам да је за њу постојала утеха.

Р. Г. П.: У то време Шведска је примала четиридесет хиљада избеглица из

Босне и Херцеговине и још толико чланова њихових породица. Како сте успели да поштанеће драматурге у Шведској?

В. С.: Па, нису свих четрдесет хиљада били драматурзи... У ствари, међу њима није било ниједног драматурга, али је зато дошло неколико сјајних глумаца који су касније остварили лепу каријеру овде у Шведској. Занимљив је податак да данас у Шведској живи и ради преко шездесет сценских и филмских уметника из бивше Југославије, а онда још толико сликара и музичара. Наша емиграција нису, дакле, само гастарбјатери или стручњаци из медицине и физике, већ је чини и једна прилично велика и моћна уметничка група, на коју се овде озбиљно рачуна.

Драматург у Шведској сам постала тако што сам прво изучила и освојила шведски језик. Језик је основно и подразумевајуће оруђе за рад сваког драматурга. Редитељи, сценографи и композитори могу радити представе на енглеском језику, али драматурзи, који се баве текстом, једноставно морају да знају језик који се на сцени изговара. И не само да га знају, него и да га разумеју, да владају нијансама, да су свесни значења и оног неизреченог. Драма се не пише с циљем да се чита, већ с циљем да се написано одигра пред публиком, те је, врло често, изговорена реч на сцени у контрадикцији с оним што се заиста мисли или осећа. Као и у животу. У роману је лакше речима описати искрене, неизговорене мисли или емоције неког јунака. На сцени се то постиже употребом разних уметничких језика и израза, који нису реч, али којима се такође прича прича, и који су релевантни део целокупне драматургије представе. Стога за моје „ураћање“ у нови језик није био довољан

само шведско-српски речник. У фонд речи улазила су моја животна искуства, студије драматургије, као и потреба за спајањем свих мојих светова, не би ли и сви моји идентитети живели у симбиози, а не у конфликту.

У сваком случају, требало је да прође десетак година да бих се ослободила сопствене несигурности и да се с колико-толико самопоуздања упустим у рад, раме уз раме са својим шведским колегама.

Р. Г. П.: *Леја је прича о Ђорђу Балашевићу и његовом постовању, кад је напустио у Konserthuset-у – истом оној дворани у којој је и Иво Андрић примио Нобелову награду.*

В. С.: Само годину дана од потписивања Дејтонског споразума, дакле у време док су ране биле веома свежје, док су избегличке душе навелико биле замућене боловима и несрећама, а име до-недавно заједничке домовине прокужено и неизговорано, Балашевић је имао концерт усред Стокхолма, у Концертној згради, у којој се, иначе, додељује Нобелова награда. Сала је била пуна, ваздух је био густ као та магла у душама и очима нас несрећника, али је колективно сећање на доскорашњи суживот у миру ипак било јаче и нагнало нас да купимо карте за концерт и дођемо на сусрет са собом.

„Добро вече, моја Југославија”, било је прво што је Балашевић, широко раширених руку, као да је желео да нас све обгрли, изговорио те вечери. Салом се проломио јаук. Јаук од бола, али и јаук од растерећења. Јаук изненадног очовечења. И тад, па и у данима након Балашевићеве смрти, јасно се видело да љубав према Југославији које нема није носталгична љубав према једном пропалом

политичком систему или његовом по којном вођи, него жива, витална љубав према оном што нас спаја као људе.

Р. Г. П.: *„Једина што мислим јесте да ми, Југословени, уједно имамо што никада нисмо били службена жртва, носимо у себи неке ломове и неке ране које одбијају да зарасту. И једина што ћу јавно јавити јесте право да се сећам своје земље. Нисам убијала Југославију, али ако се одрекнем услова мена на њу, онда ћу се придружити њеним убицама.” Са својим пријатељима из Шведске посетили сте, поред осталих градова, Сарајево и Кумровец. Да ли сад чешће долазите у домовину?*

В. С.: Први пут сам отишла „доле” четири године након доласка у Шведску, кад су нам обили стан, па смо од осигурања добили управо толико колико је било потребно за једну повратну карту. После тога сам почела да долазим све чешће. Или да, како често имам обичај да кажем, идем кући од куће. Између 2000. и 2010. године долазила сам углавном пословно, чак по пет-шест пута годишње. Пријатељи, за које сам увек некако налазила мало времена, говорили су ми да се чешће виђају са мном, која сам отишла, него с онима који су остали.

Имала сам ту срећу да сам могла да креирам пројекте позоришне сарадње, која је била изузетно динамична и разноврсна те прве деценије новог миленијума. Захваљујући томе, била сам на међународним позоришним фестивалима у Хрватској, Босни и наравно у Србији. У Загребу су те две хиљаде године нас, госте фестивала, почастили излетом у етно-село Кумровец, у ком до тад никад пре нисам била, иако су многе школске екскурзије имале место Титовог рођења као обавезну одредницу.

Непуних десет година од почетка безумног рата и распада Југославије, а тачно двадесет година након Титове смрти сам, дакле, први пут била у Кумровцу. У кући у којој се родио „највећи син наших народа и народности” видела сам подебелу књигу жалости, испуњену од прве до скоро последње странице порукама, које су датирале од 4. маја те исте 2000. године! Испред куће затим, дакле испред Титове импозантне бисте, један колега из Осијека је у ставу мирно и с песницом на челу певао „Друже Тито, ми ти се кунемо”, док га је један други колега, такође видљиво дирнут, снимао камером! Мислила сам да неко са мном збија шале, да се тај рат догодио у неком паралелном свету, и да смо сви дебело намагарчени...

Шта да Вам кажем, осим да дубоко верујем у то да, ако мало загребемо по површини сваког од нас, испод ње – иза тог гарда који смо подигли штитећи се од зла, како колективно тако и појединачно – наићи ћемо на једноставну, непатворену људску доброту. Мало ли је?

Р. Г. П.: *Да ли је некоме суђено збој бомбардовања Пејтрохемије у Панчеву?*

В. С.: Панчево је леп војвођански град, на непуних двадесет километара од Београда, који с околним општинама има око 120.000 становника. Град мира и суживота више од двадесет седам различитих националности. Од седамдесет осам дана, колико је НАТО бомбардовао Србију, Панчево је, под циничним изговором да се ради о београдској северној индустријског зони, гађано двадесет четири пута! Те ноћи, између 17. и 18. априла, око сто хиљада људи се гушило под густим гасовима, који су, у зависности од врсте и тежине, гмизали по

улицама и као пузавице се увлачили у доmove. Други су, као мрко, густо тесто, затварали поглед ка небу.

Р. Г. П.: *Куда и како се бежи од јасова?*

В. С.: У центру града је тог јутра измерена ужасавајућа количина VCM-а, дакле директно канцерогеног гаса, где би само једна десетина те концентрације била довољна да се кривци осуде на доживотну робију, а да се грађанима Панчева плати одштета од које би се могло уредити десет паркова, пречистити сви бунари, изградити модерне болнице за оболеле од „рака панчевца”. Колико знам, нико никад није процесуиран нити се ико озбиљно бавио тиме ко је одговоран за тровање целог једног града. Последице НАТО бомбардовања Рафинерије, Азотаре, а посебно Петрохемије, погубне су и дугорочне. Цитат: „На листи ослобођених штетних материја налазе се: натријум-хидроксид, хлорна киселина, концентрована азотна киселина, флуороводонична киселина, нафта и нафтни деривати (бензин, дизел, млазно гориво, мазут...), угљоводоник, чађ, жива. Тада је из Петрохемијиног погона за производњу винил-хлорид мономером око 1400 тона етилен-дихлорида исцурило канализацијом у Дунав.” (<https://www.nin.rs/2000-03/23/12027.html>)

Р. Г. П.: *Како је дошло до сарадње позоришта „Драматен” из Шведске с Народним позориштем из Београда? Обострана јосновања била су веома занимљива, зар не?*

В. С.: Пред крај 2002. године добила сам позив од колеге и друга са студија, глумца Љубивоја Тадића, који је у то време био управник Народног позоришта у Београду. Желео је да им помогнем да

ступе у контакт са шведским Краљевским драмским позориштем, познатијим као „Драматен”. Било је то време када су Србија и Београд коначно продисали, први пут након тегоба и тескоба деведесетих. Сарадња са „Драматеном” подразумевала је озбиљан професионални ниво и ја сам била и усхићена и импресионирана спремношћу и смелошћу тадашње управе Народног позоришта да уопште иницира контакт с позориштем из Шведске. Сарадња ова два национална театра трајала је све до 2010. и подразумевала је обострана гостовања, серију мањих али изузетно битних пројеката и радионица, те коначно резултирала је доласком два наша редитеља – Ање Суша и Јагоша Марковића – у Стокхолм, као и управника „Драматена” и редитеља Стафана Валдемара Холма у Народно позориште. Ања Суша је у то време била управница Малог позоришта „Душко Радовић” и у том звању била је активни члан трогодишњег пројекта између „Младог Драматена” и наших позоришта за децу и младе. Ја сам свих тих година радила у „Драматену” и имала сам привилегију да креирам и водим сарадњу између позоришних кућа ове две земље, као и да сведочим стварању пријатељства између стотине људи, који су се, кроз заједнички рад, упознавали и професионално и приватно.

Р. Г. П.: *Ваша грама Имитација живота са два лика и играна је на Стеријином позорју 1998. Шта ново можемо да очекујемо из Ваше књижевне радионице?*

В. С.: *Имитација живота* била је прва драма коју сам написала на шведском језику, а коју је 1995. године наручио „Паниктеатер” из Малог позоришта, из Упсале, у ком сам имала такозвану избегличку праксу првих шест месеци.

Премијера је била у марту наредне године, а представа је играна – како на матичној сцени тако и на турнејама – тачно двеста педесет пута. Била је то прича о двома женама, које су, свака на свој начин, изгубиле тло под ногама. Једна је била избеглица која је напрасно остала без своје земље, друга је била глумица која је изненада остала без мужа и посла. Свака са својом картонском кутијом и најпотребнијим стварима, у собицима које је делио једва приметан зид, живе су исте муке и изговарале сличне речи и мисли, једна на нашем, друга на шведском језику. Ту дуодраму је режирао Рикард Јухансон, рекла бих боље него што је била написана, а глумице Драгана Њерш и Мод Нуберг биле су фасцинантне. Представа је трајала онолико колико је било потребно да се испече хлеб у рерни на сцени, па се мирис печеног хлеба, у току представе, ширио салом. Након представе су глумице нудиле гледаоцима да откину врели комад, онима који су хтели. А хтео је свако.

Неколико година након премијере се, на један посебно дирљив начин који описујем у књизи, чуло за њу и код нас, па је представа играна на Стеријиним позорју – ван конкуренције, јер је била на шведском језику, а затим у Народно позоришту, у оквиру дана српско-шведске културе, и на крају у Панчеву, на моје инсистирање и са жељом да се мој родни град и ја погледамо и проверимо да ли се још увек лепо види. Мирослав Антић, који је по мајци био Панчевац, као да је пророчански мислио на мене кад је написао песму са стиховима: „Панчево, то је кад се вратиш у самога себе једног дана.”

Што се тиче тренутних планова, крајем октобра имам премијеру у „Упсалу

стадстеатру”, а онда ме у истом позоришту, наредне две године, чека рад на још неколико представа. Превод *Укуса сунца* је у току, па се надам и скором издању књиге у овој земљи. Постоје још неки планови везани за *Укус сунца*, али је о томе још рано говорити.

Р. Г. П.: *„О Јајошевом усјеху у ’Драматену’ њисале су све новине у нашем региону. Мене и мој ауторски рад рејко ко да је и ђомињао. Тако ђо бива с онима који су далеко.”*

В. С.: За стогодишњицу оснивања зграде „Драматена”, 2008. године радила сам на ауторско-драматуршком пројекту три историјске драме Августа Стриндберга. Обраде, које су биле прилично радикалне и бавиле се драмским а не историјским нивоима у тим коадима, радила сам две године пре него што су за те три представе били одређени редитељи и ансамбли. Једна од тих драма била је *Крисћина*, мени лично најблискија, а затим и најдража, јер ју је режирао наш чудесни Јагош Марковић. Премијеру су испратиле све веће и мање медијске куће, мој рад на драмама је од стране шведских критичара био врло позитивно оцењен, а често се наводило да сам драматург српског порекла, београдска школа. Као ретко кад била сам поносна што се у овом значајном контексту поред мене помиње и моја домовина, и што је наша *Крисћина* наишла на тако позитиван пријем. Медији у Србији су дан-два касније такође масовно говорили о Јагошевом успеху у „Драматену”, али се моје име нигде није помињало (или веома спорадично). Признајем, болело је, али тако то бива с нама који смо далеко. Битнија је домовина нама него ми њој.

Р. Г. П.: *Занимљиво је и Ваше интјересовање за кошарку. А дубоко је ђовезано с Адамом, која сјће усвојили.*

В. С.: Кошарка је мој хоби више од педесет година. Почела сам да је играм у дворишту, имитирајући наше тадашње олимпијске и светске прваке. Касније сам играла за „Динамо” из Панчева, али сам отприлике на другој години факултета престала да тренирам, приморана да изаберем или њу или студије. Патике никад до краја нисам окачила о клин, а кошаркашка лопта ми је, ето, и дан-дanas играчка која ми је остала из детињства и с којом се активно играм. Пре нешто више од петнаест година сам у оближњем клубу почела да тренирам тим у ком је тад играо и мој син. Од тада до сада сам имала осам тимова, са децацима и момцима у узрасту од тринаест до двадесет и нешто година. Један од тих тимова био је „Интер” – тим избеглица који сам формирала у јесен 2015, са жељом да бар мало олакшам свакодневицу тој несрећној младежи која је у таласима долазила из Авганистана, Сирије, као и из источне Африке. Један од тих момака био је и Адам, шеснаестогодишњак из Судана, који је, показаше се касније, као новорођенче био дат дому за сирочад. Кад је Адам напунио осамнаест година и тиме постао „одрастао” човек, преко ноћи су га пребацили у један избеглички логор, који се налазио у шумама на северу Шведске. Тад сам и са знала да је сам на свету и да, осим нас, неколико шведских наставника и мене, нема никог живог ко би му се нашао, ко би му помогао, утешио га или охрабрио. Довела сам га да живи с нама, неколико месеци касније је добио и трајну дозволу да остане у Шведској, а како су се наши односи све више развијали у однос ро-

дитеља и детета, тако је најприродније било да поднесемо молбу и да га званично усвојимо. Адам је данас потпуно подразумевајући члан наше породице: син, брат ујак, стриц... који ради, зарађује и сања о томе да једнога дана и сам поста- не нечији супруг и отац.

Р. Г. П.: *Морали бисмо у нашу љричу укључиши и Вашеј сујруја Зорана Сша- нишића, физичара и електроничара, оно- маг дезертера. Последњих година усме- рен је на истраживања у области зелене енергије и, по оцени шима научника с Кем- брица, 2008. године проглашен је за једног од најбољих светских инжењера. Како је он поднео изборнички живот?*

В. С.: Зоран је, како ми често имамо обичај да кажемо, најмлађи члан наше породице: маштовит и неуморан кад је у питању игра. Пре тридесетак година била је то игра са децом, а данас с нашим унукама, али исто тако и кад су у питању његова наука и истраживачки рад. Вероватно га слично доживљавају и на послу, где се тренутно бави нуклеарном фузијом, са циљем да се новим изворима енергије реши енергетска и еколошка криза у свету. У време кад је нестала Југославија, а рат нас потерао у егзил, Зоран је имао двадесет седам, а ја двадесет девет година. Били смо неискусни за таква искушења, били смо млади и као родитељи, али нам је упркос томе било потпуно јасно шта и како треба да радимо. Зоран је свих тих година кампа био миран, сталожен, разложен. Поуздан извор снаге и мудрости, како мени тако и нашој деци. Он је, након мобилизације и одласка на фронт према Славонији, заједно са јединицом којој је припадао, бацио оружје не пристајући да убија. Кад смо напустили земљу, урадили смо

то с уредним пасошима. Зоран није бе- жао са фронта, нити је одлазио као де- зертер, јер су их све пустили да се врате кућама, али је недуго затим на све њих кренула хајка, а нас су третирали као издајнике. Како год било, ми своја уве- рења никад нисмо издали, нити смо, у то време безумља и суженог простора за слободну вољу, могли да дозволимо да нам ратнохушкачи сведу идентитет на само две улоге, на судију или осуђеног.

Р. Г. П.: *Да ли сте имали на уму Црњанског кад сте писали књиу Укус сунца? Или можда Драгослава Михаи- ловића и/или Кафку?*

В. С.: Нисам мислила на Милоша Црњанског док сам писала ову књигу, већ док сам живела тај живот који у књи- зи описујем. Црњански је, више него било који други писац, а дефинитивно више него било који шведски писац, ди- ректно утицао на то да разумем, а онда и заволим, Шведску и север. Кад уви- димо ту тако једноставну и неопозиву чињеницу да су сви простори на свету део једне целине, па смо, сходно томе, и ми део ње, онда је осећај туђине мање болан. „Препознавање у непознатом” – принцип који често помињем у књизи као један од начина којим освајам нове просторе и идеје – није директна пара- фраза Црњанског, али је зато настао под директним утицајем његових мемоара *Код Хијерборејаца*, које је као културни аташе Краљевине Југославије писао у Риму, на почетку Другог светског рата. Ни *Кад су цвешале шикве* Драгослава Михаиловића нити Кафкин *Процес* нису били директна инспирација за моју књигу, али разумем зашто неки читаоци виде везу између ових романа и *Укуса сунца*.